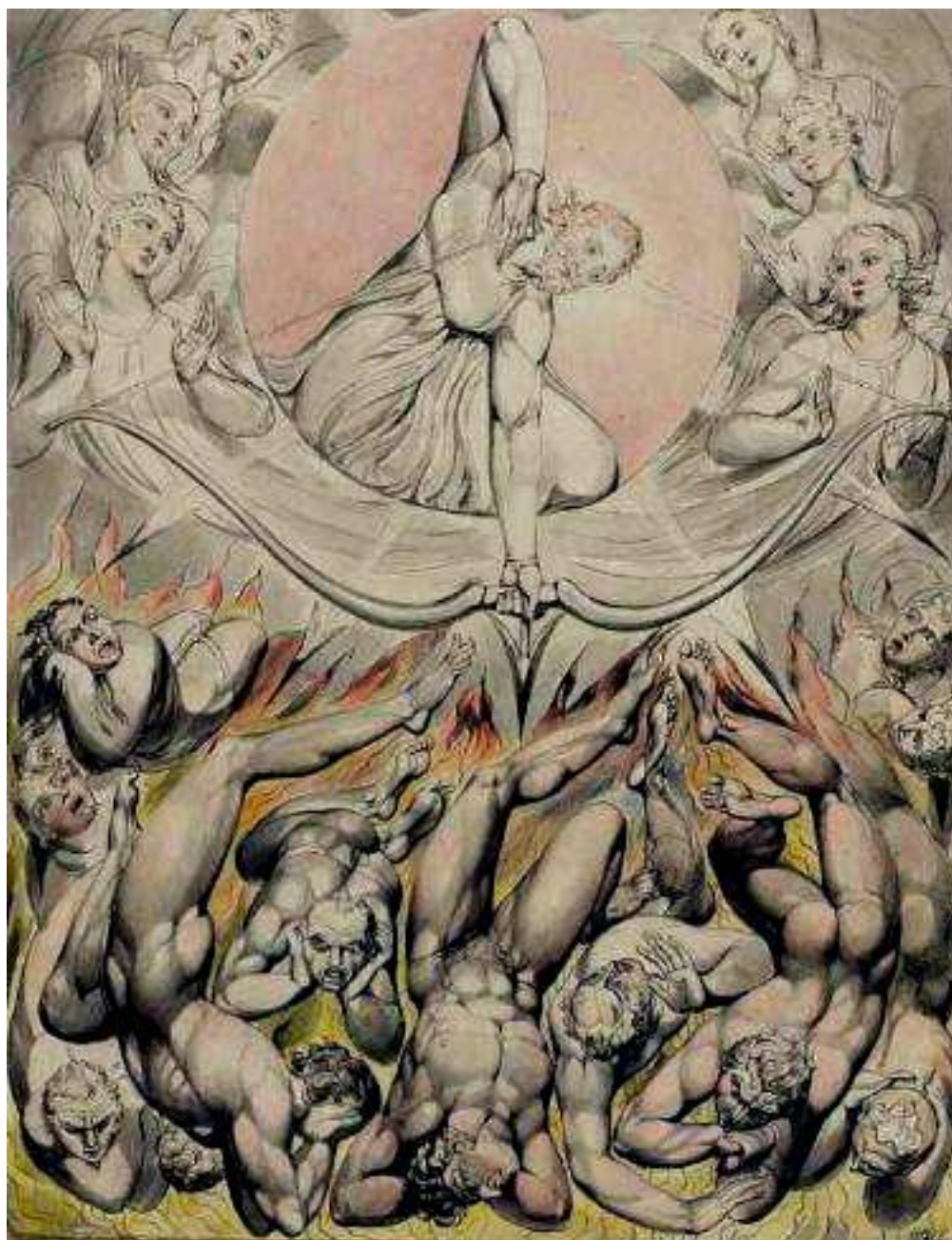

A vak szonettje

Tűnődöm olykor, mért szállt rám homály
éltem felén? E tág föld vak legén
talentumom tétlen mért rejtem én,
mely így elásva bennem kész halál?
Ha majd a számonkérő óra száll,

Uram feddése nem lesz-é kemény?
"Mit kezdjek így, ha nincs munkámra fény?-"
lázongok halkán. Ám vigaszt talál
türelmem és szól: "Senki sem viszen
méltó munkát Elé. Csak tűrd szelíd
igáját, úgy a jó, Hisz Ő a szent
király. A szárazföldön és vizen
sűrögteti szolgálói ezreit
s az is cselédje, ki csak vár s mereng."

John MILTON

ELVESZETT PARADICSOM

Milton, az egyetemes reformáció egyik legnagyobb költője, az angol polgári forradalom harcosa tudatosan készült költői hivatására: hallatlan műveltséget szerzett, korának legműveltebb emberei közé tartozott, s egyaránt kitűnően ismerte a kortársi irodalmat, az ókori klasszikusokat és a Bibliát. Nem véletlen tehát, hogy mindkét főműve a hagyományokhoz kapcsolódik, bibliai témát dolgoz föl klasszikus formákban.

1655 táján fogott hozzá az Elveszt paradicsom tizenkét énekének megírásához. Az eposz cselekménye az Alvilágban kezdődik, ahol a Sátán és társai a nagy bukás után visszanyerve eszméletüket gyűlést tartanak, és elhatározzák az emberi nem megrontását. Hiába figyelmezteti arkangyal Ádámot és Évát, a Sátán kísértésére Éva mégis eszik a tiltott gyümölcsből. Ádám pedig a bukásban is hű társa marad. A lázadó Sátán győzelme már-már teljes, ám az arkangyal a megváltás ígéretével bocsátja útjára a paradicsomból kiűzött ősszüelőket, akiket a Gondviselés mégis tovább vezérel.

Az arkangyal nemcsak a jövődőt -a megváltás útját-, hanem a múltat, a kozmikus viszály eredetét is feltárja Ádám és Éva előtt. Elbeszélésébe sűrűsödik az eposz puritán-nemzeti mondanivalója: minden rossz forrása a lázadás, melyet az angyalok egy csoportja, élén a Sátánnal, Isten ellen szított. Ez a gondolat sokféle későbbi értelmezésre adott lehetőséget, s bár a nagy eposzban túl sok az elvont teológia, zengzetes verselése pedig a nem angol anyanyelvű olvasók számára nehezen érzékelhető, gondolatgazdagsága s helyenként a fordításokon is áttörő nyelvi-költői ereje a világirodalom nagy eposzai közé emelik.

<http://legeza.oszk.hu/sendpage.php?rec=li1459>

*

JOHN MILTON (1608-1674)

"A külföldi levelezések titkára" - az angol polgári forradalom idején, Cromwell irányítása alatt a köztársasági kormányban ez volt a hivatalos címe annak, akit manapság külügyminiszternek mondunk. 17 évig ezt a méltóságot töltötte be John Milton, aki vitathatatlanul és soha nem is vitatottan ennek a kornak a legnagyobb angol költője volt. Máig is közvéleményünk, hogy az egész angol irodalomban Shakespeare után - vagy mellett - ő a fő alak. "Az elveszett paradicsom" egyike az

eposz történet legfeledhetetlenebb alkotásainak. Azok is tudnak róla, akik nem is olvasták, de vagy megtanulták, vagy csak hallották halhatatlanságának hírét. Van azonban olyan értékelés is, hogyha soha nem írt volna elbeszélő költeményt, lírai verseivel is múlhatatlan klasszikusa volna az angol irodalomnak, noha lírai verseinek jó részét nem is angolul, hanem latinul, olaszul, görögül írta. Egyebek mellett azért is éppen ő volt a külföldi levelezések titkára, vagyis a diplomácia vezetője, mert tucatszínnyel írt, olvasott, beszélt. Az Ótestamentumot héberül, az Újtestamentumot görögül, Luther vitairatait németül, a hugenották költőit és prédikátorait franciául olvasta és idézte, ha idegen nyelvű vitapartnert akart meggyőzni.

Nos, ez a nagy epikus, lírikus, olykor drámaíró magas hivatalának 17 esztendeje alatt nem írt verses szöveget. Alkotmányjogi elmélkedéseket, vallási vitairatokat, külpolitikai átiratokat, nyilatkozatokat, diplomáciai leveleket írt vagy diktált - természetesen latin nyelven. Hiszen a XVII. században ez volt a nemzetközi érintkezések nyelve. (Csak a következő, a XVIII. században terjedt el Európa-szerte nemzetközi nyelvnek a francia.) De Milton politikai és vallási vitairatainak jó néhány beletartozik a szépirodalom tanköltészetébe, az irodalmi igényű esszé műnemébe. Mint ahogy verseinek nem kis része vitairatnak is tekinthető. Közben az is köztudomású, hogy 43-44 éves korában szeme rohamosan romlani kezdett, és rövid idő alatt teljesen megvakult. Akkor még főhivatalnok volt. Nagy lelki erővel viselte a tragédiát, politikai feladatát mindvégig ellátta. A forradalmi kor bukásával megszűnt az ő méltósága is. Vakon és nyomorogva diktálta áldozatos leányának fő műveit: az "Elveszett paradicsom"-ot és a "Küzdő Sámson"-t.

Élete magasztos tragédia: a társadalmi lesüllyedés és a költői emelkedés csodálatos egysége. Munkácsy Mihály az ecset erejével idézte fel látható képét, amelyen vakon, karosszékében ülve diktálja leányának az "Elveszett paradicsom"-ot. Ezt a látható arcképet kell felidézni a szavak erejével.

Jómódú fiatalemberként lépett a nagyvilágba. Apja gazdag, nagy jövedelmű jogász. Jelentékeny földbirtokuk is volt. Az egész család vallásos életet élt. Az előző évszázadban VIII. Henrik király úgy szakadt el Rómától, hogy a trón magasában alakította ki a reformáció sajátos angol változatát, az anglikán egyházat. Amikor Milton gyermekből ifjúvá fejlődött, ez már természetes államvallás volt. Ez ellen lázadoztak a forradalmi szellemű újabb keresztény (magyarul keresztyén) felekezetek, a kálvinizmushoz közeledő independensek (függetlenek), a valláserkölcsi szabályokat ridegen betartó puritánok (tiszták) és a Skóciából beszivárgó,

knoxianusnak mondott következetes kálvinisták. Milton idővel egyre inkább ezekhez közeledett, egyre kritikusabban nézve az anglikanizmust, amely Angliában Róma felé tekintő katolicizmusnak tűnt.

A gondos apa korán észrevette fia rendkívüli értelmességét, tárt kapukat nyitott szelleme fejlődése előtt. Amikor igen hamar főiskolára érett, a nagy hírű Cambridge egyetemére küldte. Milton már akkor meglepően művelt volt, szinte itta a különböző nyelveket. És alig kinőve a gyermekkorból meglepően biztos formájú verseket írt latinul. Egyetemista társai már figyelemreméltó költőnek tekintették. Az egyetemen a klasszikus nyelvekben - amelyeket akkor szent nyelveknek mondtak - igyekezett tökéletesíteni magát. Ezek a héber, görög és latin nyelvek voltak. Emellett alaposan elmélyedt az ókori, főleg a latin irodalomban. Vergiliust mindig jobban szerette, mint Homéroszt. Későbbi epikáján jobban is érződik az "Aeneis" ihletése, mint az "Iliász"-é

vagy az "

Odüsszeia

"-é. Közben közel akart kerülni Dantéhoz és Petrarca szonettjeihez. Ariosto epikája is érdekelte, tehát el kellett mélyednie az olasz nyelvben is. Petrarca példaadása kedvet ébresztett benne a szonett formája iránt. Élete folyamán időnként szonettben fejezte ki gondolatait és érzelmeit. De nem a reneszánsz kezdete óta szokásos angol szonett hagyományát folytatta. (Mi ezeket nevezzük Shakespeare-szonetteknek.) Petrarca 14 sorosait finomabbnak érezte. A két szonett-típus közt az a különbség, hogy másképpen tagolódik náluk a 14 sor szakaszbeosztása. Az eredeti, az olasz szonett két négysoros és két hámarsoros vers. Az angol szonett három négysoros és egy kétsoros szakasz.

Milton az angol költészetbe is bevezette a Petrarca-féle szonettformát. Ő azonban nem következetesen szerelmes témákat fogalmazott szonettbe. Élete folyamán összesen 17 szonettet írt a legkülönbözőbb tartalommal. Olyan is van, amelyet Cromwellnek címzett, kifejezve egyetértésüket az eszmék világában. Az eljövendő forradalom vezére hamar felismerte, hogy Milton nélkülözhetetlen a számára, a számukra. A már népszerű költő latin nyelvű politikai elmélkedései eszmei alapjai lettek a forradalom célkitűzéseinek. De még előbb emelkedett költői híre. Az egyetemet befejezte, ismerői máris tudósnek tekintették és jó költőnek.

Apja nem várta el, hogy pénzkereső munkát keressen. Azt igényelte, hogy egyre többet tudjon. Vonuljon el a gyakorlati világtól. Ezért az apai birtokra költözött. Ott érdekelték a gazdálkodás dolgai is, bár egyre újabb könyvek felé fordult a figyelme. Azonban főleg a lírai mondandók izgatták. Egymás után írt három olyan költeményt, amelyet az otthoni vélemény az egész angol líra legszebb darabjainak tart. Kettőnek a címét az olasz zenei műszavakból vette. "L'Allegro" (A vidám) és "

Il Penseroso

" (A gondolkodó). Két lelkialkatot és a megfelelő lelkiállapotokat fogalmazta meg bennük. Majd "Lycidas

" című elégijában egy volt diáktársa-jóbarátja korai halálát siratja el. (Lycidas - vagyis Lükidász - a görög mitológiában ifjan meghaló hős.) Ezt a három verset mindmáig besorolják az angol

antológiákba.

Közben meg is nősül. Rossz házasság volt: a komoly férj költői, filozófiai, politikai, vallási gondolatokkal telt el, a léha és hiú feleség hamar elidegenedett tőle, ő is az asszonytól. Mégis, miközben elválást terveztek mindketten, az asszony három leánygyermeket szült. Ott is hagyta őket apjuknál. A férfi azonban nem élhet asszony nélkül. Milton még kétszer nősült. Boldognak indult a második házasság, de a szeretett asszony fiatalon meghalt. A harmadik nem volt se jó, se rossz: színtelen volt, elviselték egymást, és a feleség - bár jó néhány év múlva - szintén korán halt meg. Ekkor már elkövetkezett az örök sötétség, a megvakulás. Hogy a nagy hírű, de egyre szánandóbb férfi talált-e még asszonyra - nem tudjuk. Leányaival sem volt szerencsés. A három közül kettő nem bírta az elszegényedést, még kevésbé a vak családfő indulatosságát, hamar el is hagyták apjukat, férjet találtak, saját családjuk körétől egészen elidegenedtek. Csak egy leány vállalta a megpróbáltatást: Milton védangyala lett, ő írta le a remekműveket, amelyeket a vak lángelme diktált. Ő állította össze a különböző nyelven írt lírai versek gyűjteményes kötetét. Ámde addig előtérbe került az elmélkedő, a politikus, fontos latin nyelvű iratok létrehozója.

Mielőtt Cromwell forradalma kitört volna, hőskölteményt tervezett az Artus-mondaköréről. Ezt sohase írta meg. Előbb alkalma volt egy hosszabb olaszországi útra, majd hazatérése után hamarosan kitört a forradalom, és ennek hűségesen szolgálatába állt. Mire vége lett a forradalomnak, ő vak ember volt, vagyonát veszített szegény, aki nyomorúság közepette diktálta világhíressé leendő remekműveit. - Az olasz út azonban nagy hatással volt tudatára, ízlésére, vélekedéseire. Jól tudott olaszul. Tehát bárkivel könnyen megértette magát. Rómát éppen csak látogatta, mert idegenkedett a katolicizmustól. Az ókori és középkori emlékek elragadták, az olasz költők és tudósok tágították a világ értésében. Meglátogatta Galileit is, akit az inkvizíció gyanakodva figyelt. Otthonát sem hagyhatta el ez időben, de látogatókat fogadhatott. Ez az egyszeri hosszú beszélgetés a nagy természettudóssal közelebb vitte a természet és benne az ember törvényeinek megértéséhez. Rómánál hosszabb ideig tartózkodott Firenzében és Nápolyban. Úgy tervezte, hogy ellátogat Szicíliába és onnét átrándul Görögországba. Híre jött azonban, hogy Skócia népe fellázadt. Jól sejtette, hogy most már következik az angol nép forradalma, a puritán harc a király és az anglikán egyház ellen. Sietett hát haza.

Hamarosan ott volt Cromwell vezérkarában. Kitűnő és hatásos röpiratokat írt. Majd amikor a nép győzelme után Károly király vérpadra került, megfogalmazta leghatásosabb politikai tanulmányát, az "Ikonoklasztesz"-t. (A görög szó képrombolókat jelent.) Alapos és szellemes vitairat volt ez egy a királyság védelmében írt hatásos politikai tanulmány ellen. A közismert írás még egy korábbi király műve volt. Károly apja, I. Jakab zsarnok volt, de igen okos és művelt ember. Igen jó stílusú, tudományosan képzett férfiú. Fiának, a későbbi Károlynak címezte a művet, amely a királyi önkényuralom indoklása volt. Görög címet adott neki: "Baszilikon dóron" (Királyi ajándék), de latinul fogalmazta, majd angol fordításban jelent meg. Károly nem sok hasznát vette apja bölcs tanácsainak: ügyetlen zsarnok volt, meg is bukott, ki is végezték. Jakab könyve azonban jól ismert volt a politikus körökben. Ezzel szállt vitába Milton. Ebben a jelentékeny műben fogalmazta meg azt a politikai eszmét, amelyet "népfelség"-nek nevezünk. A népnek a király és hivatalok feletti helyét mutatta ki. Annak a politikai liberalizmusnak, amelyet a következő században majd Montesquieu fog meghirdetni a "Törvények szelleme"

" című alapvető tanulmányában, első meghirdetője Milton volt az "Ikonoklasztesz"-ben.

Jöttek azután a hivatali évek. Milton nélkülözhetetlen volt akkor is, amikor már vakon teljesítette, amit kötelezőnek tudott. Majd Cromwell meghalt, fia alkalmatlan volt a folytatásra, következett az ellenforradalom. A győztes polgárság kiegyezett a legyőzött, de dúsgazdag arisztokráciával, visszahívták a kivégzett király emigrációban várakozó fiát és párthíveit. Monck tábornok, aki nemrég miniszter-társa volt Miltonnak a forradalmi kormányban, az ellenforradalom élére állt, bevonult Londonba, ott fogadta a visszatérő és azonnal királlyá koronázott I. Károlyt. Megtorlások sora, vérengzés következett. Milton valahogy megúsza: talán vaksága miatt kegyelmeztek meg neki, talán Monck mentette meg egykori forradalmár társát. Vagyona elveszett, de a hajdani jólétből annyi megmaradt, hogy tisztességes szegénységben otthon diktálhassa gazdag élete fő műveit.

Kétségtelen, hogy a vallásos eposzok hősvilágában Dante Komédiája mellett Milton "Elveszett paradicsom

"-a a legkitűnőbb - és a legérdekesebb - remekmű. Hőse a Sátán, aki Isten elleni harcában alulmarad. Ő a bűn maga, de lelki keménységével mégis vonzó hős. Ádám és Éva az isteni-démoni ellenfelek játékszere. A Paradicsom elvész, de megindul az emberi út, Milton óriási műveltsége és óriási képzelőereje együtt érvényesül a magasztos, közben kalandosan érdekes történetben, amelyben egyesül a vallási és a természettudományi világismeret. - Milton eredetileg drámának, égi és földi tragédiának képzelte. Mire azonban belekezdett, a cselekmény tízénekes epikává változott. Mégis: a drámai elképzelés rányomta bélyegét a mű egészére. Versformája Shakespeare drámáinak blankverse (tíz- és tizenegyes sorok jambikus menetben). (Vannak, akik azt állítják, hogy Madách Goethe Faustjának hatására építette fel "Az ember tragédiáját"-t. Ez merő tévedés: a kezdet Isten és Ördög fogadásával a misztériumok középkor óta szokványos formái kelléke. Nem Madách vette Goethétől és nem is Goethe vette az ugyanígy kezdődő Calderón-misztériumtól, hanem mindannyian a középkori misztériumjátékokból. Madách ösztönző példaképe Milton "Elveszett paradicsom"-a és Byron "Káin

" című misztériumdrámája. Madách kezdő képe Isten és Lucifer fogadásával egyenes utódja Milton Isten-Sátán konfliktusának.)

Az "Elveszett paradicsom" témabeli és eszmei folytatása a közvetlenül utána felépített "Megtalált paradicsom

". Itt a bűnbeesés tragikumát kiegyenlíti a Megváltás elnyerése. Hőse Jézus, itt ő áll szemben a Sátánnal. És ez a befejezés egységes történetté teszi a bűnbeeséstől a megváltásig húzódó emberi utat, ha tetszik, a világtörténelmet. Talán a tragikum elmaradása miatt bágyadtabb, kevésbé izgalmas a "Megtalált paradicsom" az elveszettnél.

És hátra volt még a fő művek között a legszebb mű. "A küzdő Sámson" a megalázott győzedelme a megalázók fölött. Ez a győzelem a diadalmas megvakított ember halálával, önként vállalt halálával teljesebbé válik. Magasztosan felemelő mű. Mondták már azt is, hogy az oly magasrendű angol drámairodalom legtekélyesebb drámája.

Sámson vak volt, és végül győzött. Milton is vak volt, és végül minden irodalmi műfajban győzött.

<http://mek.niif.hu/01300/01391/html/vilag052.htm>

(Milton: A küzdő Sámson - hagoskönyv:

<http://mek.oszk.hu/04700/04771/#>)